

»Önskar att jag hade fått hjälp
att lära min son finska.»*

Finskans öden i skenet av 2000-talets utbildnings- och minoritetspolitiska utveckling i Sverige

Av JARMO LAINIO & SARI PESONEN

Abstract

Lainio, Jarmo, jarmo.lainio@finska.su.se, Professor, Department of Slavic and Baltic Studies, Finnish, Dutch and German, Stockholm University & *Pesonen, Sari*, sari.pesonen@finska.su.se, Lecturer, Department of Slavic and Baltic Studies, Finnish, Dutch and German, Stockholm University. "Wish I had got some help to teach my son Finnish": the fate of Finnish in the shadow of minority language and education policies in Sweden during the 2000s. *Språk och stil* NF 31:1, 2021, pp. 44–74.

This article aims to establish the ways in which different aspects of the Swedish national minority language policy have facilitated or hindered the fulfilling of the aims to revitalize these languages. Finnish is used as a test case, and we apply a two-step approach to analyzing the development of its use during the 2000s: we adapt the COD model (Capacity, Opportunity, Desire), proposed by Grin in the early 1990s, and apply it at three societal levels: macro, meso and micro. The macro level covers national policies, laws and other regulations. The meso level is represented by the adoption and implementation of these locally. The micro level consists of linguistic biographies by informants of a bilingual project started in 1991, and revisited in 2013. Education in or of Finnish as an example of language policy is central to the study, although other fields are considered.

Our analysis shows that policies established at the national level recur in different forms at the meso and micro levels. Although there is an overlap between these societal levels, there is a discrepancy between legislation and practice. The dimension of capacity in Finnish seems to account for much of the development in language use, compared to opportunity and desire. The COD model, in combination with its multilevel adaptation, is a functional, analytic option for the study of language policy decisions and their effect on language use patterns. It therefore could also be adapted to the other national minority languages of Sweden.

Keywords: Swedish national minority languages, revitalization, Finnish, multilingualism, COD model, language competence, education in minority language, maintenance revisit study.

I Sverige diskuteras idag flerspråkighet till exempel i samband med elevers språkliga rättigheter, fördelar med flerspråkighet och olika aspekter av sam-

* Ur enkätsvar i uppföljningsstudien till Fortis-projektet: informanten Virve, 2013.

hällsnytt. Tidigare, främst före andra världskriget, handlade frågor kring språk och språkbruk om tillgången till svenska som en kommunikativ nödvändighet och om svenskans maktposition. Dessa synsätt har inte försvunnit i dagens diskussioner, men de har fått konkurrens av mer positiva inställningar till flerspråkighet. Debatten om vikten av att behärska svenska gällde även för de numera erkända nationella minoriteterna: det handlade om assimilation och övergivande av traditionell kultur samt erkännande av den svenska kulturens och det svenska språkets dominans (Persson 2015, Lainio u.u.). Bland de nationella minoriteterna blev med tiden frågan om språk- och kulturbevarande insatser allt viktigare, liksom vilka fördelar flerspråkighet kunde föra med sig. Intresset och den framväxande politiska viljeyttringen baserades på forskningsresultat, diskursen om språk som en mänsklig rättighet och på insikterna om att språkbytet, identitets- och kulturförlusterna kunde leda till negativa effekter för individen, för de grupper de var del av och för samhället i stort.

I och med den lagstadgade minoritets- och minoritetsspråkspolitiken från ca 2000 och särskilt från 2010, då lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk trädde i kraft (SFS 2009:724, herefter minoritetslagen), har fokus på språkens överlevnad in i framtiden ökat. Revitalisering av de nationella minoritetsspråken finns uppsatt som mål i minoritetspolitiken (Skr. 2017/18:282), och frågan om vilka faktorer som ger en lyckad revitalisering samt vad som behöver göras för att vända de nedåtgående språkbyttesspiralerna står i centrum av diskussionen (jfr Institutet för språk och folkminnen 2020).

Syftet med denna artikel är att skapa en bättre förståelse för de faktorer som påverkar det nationella minoritetsspråket finskans överlevnad i Sverige, utifrån en teoretisk ram som utgår från Grins tre rambegrepp *Capacity development* (kapacitet/kompetens), *Opportunity creation* (tillfälle) och *Desire* (önskan/vilja) att använda ett språk (Grin 2003, Lo Bianco 2008, Lo Bianco & Kreef Peyton 2013). De tre faktorerna kan ses som avgörande för vitaliteten av ett språk i minoritetsställning. En analys av finskan i Sverige utifrån den så kallade COD-modellen kan skapa en bild av hur generella språkpolitiska aktiviteter planerats och genomförts, samt av om implementeringen av minoritetsspråkspolitiken kan ses som lyckad eller misslyckad.

Ett vidare syfte med artikeln är att tillämpa COD-modellen på finskan i Sverige för att också se om den kan fungera som ett ramverk för beskrivning av genomförandet av revitaliserande insatser för de nationella minoritetsspråken jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska. Den uppenbara nedåtgående kunskapskurvan i finska och de andra nationella minoritetsspråken, med andra ord den sjunkande kompetensen, är ett resultat av negativa attityder, språk- och

utbildningspolitiska utvecklingar och regleringar av dessa under flera decennier. Såväl kompetens i minoritetsspråken som möjligheterna till och viljan att använda dem är avhängiga flera samverkande faktorer.

För att fördjupa COD-modellen granskar vi även tre olika samhällsnivåer eller *scales* (t.ex. Hult 2012, Vuorsola 2019, Colombo m.fl. 2020): makro-, meso- och mikronivåerna. På *makronivå* verkar de regleringar som styr minoritetspolitiken på nationellt plan i kombination med samhällseliga attityder och minoriteternas kollektiva målsättningar. De nationella regleringarna implementeras på den lokala *mesonivån* där stödet för att lära sig och använda språket har stor betydelse. På *mikronivån* kan de enskilda individernas språkkompetens, möjligheter och vilja att använda minoritetsspråket avläsas och relateras till de andra nivåerna.

För en återkoppling mellan mikronivån och makro- och mesonivån används inspelningar och data från forskningsprojektet *Sverigefinnars två språk – språkbruk och attityder hos två generationer* som samlades in under åren 1991–1993 och en uppföljningsstudie 2013. Den utökade COD-modellen i kombination med empiriskt material erbjuder en möjlighet att beskriva utvecklingar över tid på olika samhällseliga nivåer. Den bidrar också till analysen av utvecklingen bland individer, beträffande vilka faktorer som behöver åtgärdas, när målet är att finska även fortsatt ska utgöra en del av den språkliga mångfalden i Sverige. Modellen kan alltså bidra till att identifiera hur faktorer på makro- och mesonivå påverkat bruket och utvecklingen av finska över tid hos de faktiska språkbrukarna.

1 Bakgrund till de samhällseliga förändringarna

Sverige har under de föregående decennierna kommit närmare en acceptans av sin traditionella språkliga mångfald. Förutom erkännandet 1977 i riksdagen av samerna som urfolk är upptagandet av dem i grundlagen 2011 exempel på detta, liksom erkännandet av finska som ett inhemskt språk 1995. Bilden av Sverige som ett homogent land ändrades formellt efter det svenska medlemskapet i Europeiska Unionen (EU) 1995. Frågor om mänskliga rättigheter och skydd av minoriteter ingick i de krav som ställdes på nya EU-medlemmar. Detta öppnade upp för önskemål bland annat från de nationella minoriteterna om att Europarådets konventioner om minoriteter och minoritetsspråk skulle uppfyllas.

Under 1990-talet fördes därför diskussioner om en svensk ratifikation av *Ramkonventionen för skydd av nationella minoriteter* (SÖ 2000:2, härefter *Ramkonventionen*) och *Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk* (SÖ 2000:3, härefter *Europeiska språkstadgan*; se SOU 1997:192, SOU 1997:193 och artiklar i *Sveriges sju inhemska språk* 1999). Båda trädde i kraft 1998 och utgör ramverk för att stärka mänskliga rättigheter, motverka diskriminering och stötta det europeiska kulturarvet. Vid Sveriges ratifikation av konventionerna 1 juli 2000 erkändes fem nationella minoriteter och fem nationella minoritetsspråk: sverigefinnar, judar, romer, samer och tornedalingar som grupper, samt finska, jiddisch, romani chib, samiska och meänkieli som deras respektive språk.

Ratifikationen av konventionerna satte formellt punkt för en aktiv assimilation av de nationella minoriteterna och deras språk genom det nya konventionsarbetet. Stödet för språken förstärktes när en nationell lagstiftning i form av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk (SFS 2009:724, härefter minoritetslagen) och språklagen (SFS 2009:600, härefter språklagen) antogs tio år senare. Minoritetslagen följer i stort sett Europarådets konventioner, särskilt *Europeisk språkstadga*, där användningen av finska, meänkieli och samiska har ett mer detaljerat stöd som territoriella språk, jämfört med romani chib och jiddisch som icke-territoriella språk. Språklagen i sin tur anger bland annat att det allmänna har en skyldighet att skydda och främja de nationella minoritetsspråken. De nationella minoritetsspråken nämns även i socialtjänstlagen (SFS 2001:453) och bibliotekslagen (SFS 2013:801). Finskans minoritets- och språkpolitiskt reglerade position i Sverige skiljer sig därmed från kontexter där finskan utgör ett invandrarspråk, såsom till exempel i Australien, USA, regionalt i Norge eller i Tyskland.

Regeringen anför att en fungerande överföring av språk och kultur mellan generationer är en central uppgift för minoritetspolitiken, där en strukturerad systematik, långsiktighet och de nationella minoriteternas egenmakt utgör utgångspunkter i det fortsatta arbetet (Skr. 2017/18:282). Detta har följts upp med ett handlingsprogram som är under beredning (Institutet för språk och folkminnen 2020). En tydlig diskrepans mellan lagstiftning och regleringar jämfört med hur dessa genomförs i praktiken utgör dock alltså en utmaning (Huss & Spiliopolou Åkermark 2005, Lainio 2014, 2018, SOU 2017:60, SOU 2017:91). Denna diskrepans diskuteras nedan.

2 Den teoretiska modellen

Utgångspunkten för artikeln finns i en tradition av språksociologiska, sociolingvistiska och språkpolitiska studier, där olika samhällsnivåer beskrivs och där den sociopolitiska utvecklingen relateras till språks användning och sociala kapital. Det innebär att vi genomför en tids- och platsrelaterad analys av de samhälleliga och språkpolitiska förändringar som sverigefinskan genomgått från 1990-talets början till mitten på 2010-talet. Detta följs upp av en avslutande diskussion ur dagens synvinkel (2020). Det finns flera alternativa modeller att tillämpa för en sådan analys. I studier som undersöker dominerade minoritetsspråk har man till exempel tillämpat GIDS¹, en modell som ursprungligen utvecklades av Fishman (1991; senare utökad till EGIDS², t.ex. Dwyer 2011). Andra studier har använt sig av mer samhälleliga orienteringar (se t.ex. Ruíz 1984, 2010; jfr Vuorsola 2019). Inom språkpolitik och språkplanering finns ett antal andra teoretiska utgångspunkter som kunde ha varit aktuella här. Klassiska exempel är till exempel en indelning i olika faser av språkplanering och deras typiska språkpolitiska aktiviteter (t.ex. Haugen 1987, Cooper 1989; jfr Lainio 2017). Men för den typ av studium som åsyftas här, där språkpolitikens effekter för språkens användning studeras, behöver man närma sig andra språkligt-sociala dimensioner. Som ram för denna artikel används den så kallade COD-modellen (*Capacity development, Opportunity creation, Desire*) som skapades av Grin (1990) och vidareutvecklades av Lo Bianco (2008). Förutom att COD-modellen kan användas för att beskriva och jämföra språklig vitalitet i olika typer av kontexter i olika länder anser vi att den erbjuder teoretiskt uppdaterade ramar för en beskrivning av den reglerande språkpolitiska och praktiska utvecklingen för ett minoritetsspråk och dess bruk. Vidare fångar COD-ramverket tydligt upp diskrepansen mellan regleringar och praxis.

I denna artikel ses *kapaciteten/kompetensen (Capacity)* som en utveckling av den personliga språkliga förmågan och språkanvändningen, genom formell skolgång och inläring samt informellt tillägnande av språket i talarens närmiljö. Vi ser också en sådan kapacitet som ett uttryck för samhällets potential att uppfylla språkliga behov och målsättningar på makro- och mesonivå, till exempel genom att arrangera skolgång i eller på språket, och bidra till att skapa en språklig marknad för ett specifikt språk.

¹ Graded Intergenerational Disruption Scale.

² Extended Graded Intergenerational Disruption Scale.

Tillfällen (Opportunity) att använda ett språk kan skapas genom att utveckla arenor där språket är naturligt, förväntat och välkommet. Vi ser detta som möjligheter att etablera sådana sociala situationer eller domäner, som återfinns på alla tre nivåerna, det vill säga makro-, meso- och mikronivåerna. Utvecklingen av sådana situationer är avhängig både praktiska och attitudinella aspekter.

Viljan att använda ett språk (Desire) är en naturlig del av individens beredskap att investera i inläring och användning av språket, som är avhängiga förväntade konkreta, sociala, psykologiska och emotionella belöningar. De tre komponenterna i COD överlappar och är ibland svåra att separera, liksom de tre olika nivåerna. Modellen skapar indikativa slutsatser, som ändå kan utgöra en bas för att modifiera språkpolitiska målsättningar och hur de ska implementeras.

COD-modellen med de för språkpolitik viktiga tre principerna har tillämpats i ett flertal studier och har beröringspunkter med exempelvis Fishmans GIDS-modell, som har tillämpats i undersökningar även om sverigefinska (en gängse benämning av den talade finskan i Sverige i modern tid) under 1990-talet (Lainio 1995b, Huss 1999). Fördelen med COD-modellen i jämförelse med till exempel GIDS är att medan GIDS graderar vitaliteten för ett språk i minoritetsställning med tonvikt på diglossi, medier m.m. och utbildningspolitik, kan COD-modellen användas för att bättre integrera utvecklingen inom olika samhällsfunktioner som skapar språk- och skolpolitiken, liksom attityder till språket.

Ytterligare en anledning till att vi valt denna modell är att beskrivningen av kunskapsnivån (kompetensen) i finska bland uppväxande och vuxna sverigefinnar reflekterar både orsak och verkan inom språkpolitiken. Vi antar att språkkompetensen är en förutsättning för språkbevarande för ett minoritetspråk. Den påverkar hur och vilka beslut som fattas och vilka regleringar som kommer till stånd på nationell och lokal nivå, samtidigt som den påverkar attityder och handlingsberedskap för hur och när man kan och vill använda språket bland talarna.

I analysen står makronivån för samhällsnivån, både på den officiella sidan, och i civilsamhället där nationella minoritetsorganisationer representerar makroperspektivet. Mesonivån står för en lokal myndighetsnivå och dess horisontella samråds- och samarbetsfunktioner med organisationer som representerar språkgruppen. Mikronivån står för en individuell nivå, där interaktion mellan personer som utgör en del av minoriteten ingår, liksom interaktion med myndighets- eller majoritetsrepresentanter.

Syftet med analysen utifrån ramverket är inte att ge uttömmande svar utan visa på vilka faktorer som bildar den kontext mot vilken minoritetsspråk kan studeras (jfr Montrul 2016). En sammanfattning av de kombinerade nivåerna och COD ges i tabell 1. Varje fält i ramverket kan i sin tur studeras särskilt för djupare förståelse (se t.ex. Vuorsola 2019, Lainio & Pesonen u.u.). I analysen jämförs de olika nivåerna med varandra, och individens beteende på mikro-nivån speglas mot makro- och mesonivåns regleringar och tillämpningar.

Tabell 1. Matris för komplexa samverkande faktorer för stöd till och bevarande av ett minoritetsspråk.

Möjlighet att lära sig, tillfälle och vilja att använda ett språk: COD	Capacity (C) kompetens / lära sig	Opportunity (O) tillfälle att använda	Desire (D) vilja att använda
<i>Makronivå</i> <i>Regleringar</i>	Språk- och skolpolitik på nationell nivå: målsättningar och regleringar	Offentligt bruk av språket, och med myndigheter och i media	Samhälleliga attityder och gruppens nationella målsättningar
<i>Mesonivå</i> <i>Lokala regleringar och tillämpningar</i>	Lokala anpassningar som styr språkmarknaden och inläringen av språket i relation till språk- och skolpolitik	Tillfälle till offentligt bruk av språket på lokal nivå; bruk av språket inom gruppen utanför hemmet	Lokalt stöttad vilja att använda minoritetsspråket, offentligt och inom gruppen, med nätverk
<i>Mikronivå</i> <i>Individuellt beteende</i>	Individuell verklig eller upplevd kompetens som reflekterar politiken	Individuella tillfällen och bruk i relation till omgivningens direkta reaktioner och förväntningar	Aktiv vilja att använda och bruk av språket i interaktion inom den privata närmiljön

3 Material och metoder

Makro- och mesonivåns analyser innefattar såväl regleringar, rapporter, statistik som forskningsresultat och hur man kan tolka dem inom ramen för COD-modellen på de olika nivåerna.

För analys på mikronivån används här material från forskningsprojektet *Sverigefinnars två språk – språkbruk och attityder hos två generationer* som samlades in i början av 1990-talet och från en uppföljningsstudie från 2013.

För de informanter som deltog i de båda studierna har finskans roll varierat i olika skeden av livet. Även om berättelserna är individuella reflekterar de sådana möjligheter och hinder som språkbevarandet och revitaliseringen av finskan möter när ungdomar träder ut i vuxenlivet (jfr Huss 1999, Pietikäinen m.fl. 2011). De individuella språkliga biografierna belyser finskans roll i det svenska samhället under och efter grundskolan. Biografierna visar hur finskans roll utvecklats i de enskilda repertoarerna. De visar också hur språkliga ideologier, normer och språkpolitiska åtgärder påverkat finskans roll i talarnas flerspråkighet på likartade sätt (jfr Blommaert & Backus 2011).

Forskningsprojektet *Sverigefinnars två språk – språkbruk och attityder hos två generationer 1991–1993* vid Finska institutionen vid Stockholms universitet och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet var utformat som ett sociolingvistiskt studium kring språkkontakter och språkliga attityder. Projektet hade arbetsnamnet *Finska och ruotsia, två språk i Sverige* och kom att benämnas Fortis-projektet. Förkortningen Fortis (se Lainio 1995a, Bijvoet 1998) används även här.

Fortis-projektet hade två övergripande syften. För det första ville man beskriva det som kommit att kallas sverigefinska, det vill säga den finska som talades i Sverige av både första- och andragenerationens invandrare från Finland (Lainio 1995a), och den svenska som talades av sverigefinnar. För det andra syftade projektet till att undersöka hurdana attityder till och vilken stilkänslighet sverigefinska talare hade för olika varieteter av finska och svenska (Bijvoet 1998).

Attityd- och stilkänslighetsundersökningen presenteras i Bijvoet (1998), medan denna artikel fokuserar på den del av Fortis-materialet som samlats in för att undersöka bruket av finska och svenska över tid i andragenerationen.

Informanterna var i åldern 16–19 år vid tiden för de första inspelningarna 1991–1992, det vill säga att de var i 40-årsåldern vid tiden för uppföljningsstudien 2013. Även deras föräldrar ingick i studien i början av 1990-talet. Den ursprungliga undersökningsorten var en kommun i Storstockholmsområdet. Då ca 35 % av alla sverigefinnar bodde inom denna region (Lainio 1995a) erbjöd den en särpräglad miljö exempelvis med tanke på finskspråkig infrastruktur och kulturutbud. Samtliga informanter som deltog i uppföljningsstudien 2013 bodde inom samma region, dock i olika kommuner.

Följande kriterier sattes upp för de deltagande ungdomarnas bakgrund (jfr Pesonen u.u.):

- a) Åtminstone en av föräldrarna ska vara född i Finland.
- b) Finska ska talas i hemmet i någon utsträckning.
- c) Informanten ska ha gått i grundskolan i Sverige.
- d) Informanten ska ha följt någon form av undervisning i finska eller fått någon form av finskspråkig undervisning.
- e) Informanten ska ha gått ut grundskolans årskurs 9.
- f) Informanten ska bo i den aktuella utvalda kommunen.

Den grupp som slutligen kom att bli huvudinformer 1991–1993 bestod av tio pojkar och tio flickor (kallade generation 2 i projektet, men andragenerationen i denna artikel) fördelade på 16 familjer med sammanlagt 15 mödrar och tre fäder (kallade generation 1 i projektet). 2013 kontaktades andragenerationens huvudinformer med en förfrågan om att delta i en uppföljningsstudie. Av de 20 ursprungliga ungdomarna var sju kvinnor villiga att delta i en andra undersökningsomgång och således består informanterna 2013 av sverigefinska vuxna kvinnor (se Pesonen u.u.).

För varje deltagande informant samlades det i början av 1990-talet in data genom två enkäter, och frågorna upprepades 2013. Även data om de deltagande sidoinformanterna finns insamlade. Den ena enkäten innehöll frågor om bakgrundsinformation och den andra handlade om frågor kring språkförhållanden i hemmet. Som bakgrundsinformation efterfrågades bland annat formen för studier i och/eller på finska under grundskolan och gymnasiet. Frågorna om språkförhållandena handlade sammanfattningsvis om språkbruket med fokus på finska. Man undersökte följande:

- a) vem informanten bor tillsammans med och vilka språk informanten talar med respektive familjemedlem och i vilken utsträckning,
- b) informantens egen uppskattning om hur väl denne talar språket i fråga,
- c) hur ofta informanten läser någon riksfinsk, sverigefinsk eller svensk dagstidning, veckotidning, tidskrift eller böcker,
- d) hur ofta informanten tittar på finsk- respektive svenskspråkiga TV-program eller lyssnar på finsk- respektive svenskspråkiga radioprogram
- e) hur ofta informanten umgås med finsk- respektive svenskspråkiga utanför hemmet (specificerat enligt följande: i skolan utanför lektionerna i hemspråk; på fritidsgården och på arbetsplatsen i förekommande fall; i allmänhet på fritiden; i kontakter med myndigheter och kommunal service; i affärer med butikspersonal; i någon förening eller klubb).

Inspelningarna 1991–1992 omfattade både informella och formella kontexter där finska förväntades användas i vissa situationer, svenska i andra. De mer formella situationerna utgjordes av halvstrukturerade intervjuer medan informella situationer utgjordes av samtal med vänner och bekanta med friare ämnesval (se tabell 2).

Tabell 2. Sammanställning av inspelningarna inom Fortis-projektet och uppföljningsstudien.

Inspelningarna 1991–1992 ³	Samtalspartner/ samtalspartners	Inspelningsplats
Gruppsamtal på finska (informell) <i>Generation 1 & 2</i>	Vänner, bekanta och/eller familjemedlemmar	Hemma hos informanten / en annan informant eller i en lokal gymnasieskola
Gruppsamtal på svenska (informell) <i>Generation 2</i>	Vänner och bekanta	Hemma hos informanten / en annan informant eller i en lokal gymnasieskola
Radiointervju på finska (formell) <i>Generation 1 & 2</i>	Radiojournalist (kvinna)	Den lokala närradiostudion
Dialog på svenska (informell) <i>Generation 1</i>	Projektanställd (kvinna)	Hemma hos informanten
Anställningsintervju på svenska (formell) <i>Generation 2</i>	Anställd på företaget (kvinna)	Elektronik AB ⁴
Inspelningarna 2013⁵		
Gruppsamtal på finska (informell) <i>Generation 2</i>	Vänner	Hemma hos informanten, eller på restaurang
Halvstrukturerad intervju på finska <i>Generation 2</i>	Forskare (kvinna)	Hemma hos informanten, på informantens arbetsplats, eller på Stockholms universitet

För att kunna göra jämförelser mellan de finskspråkiga inspelningarna från 1990-talets början och inspelningarna 2013 genomfördes i uppföljningsstu-

³ Under denna första del av Fortis-projektet gjordes det sammanlagt 127 inspelningar där de enskilda inspelningarna varade i 45–60 minuter.

⁴ Täcknamn för IT-företag.

⁵ Sammanlagt 12 inspelningar där de enskilda inspelningarna varade i 45–60 minuter.

dien både ett halvstrukturerat samtal som utgick ifrån samma frågor som i de tidigare inspelningarna och ett informellt samtal på finska. För två av de sju informanterna kunde inte något informellt samtal på finska ordnas. I två av gruppsamtalen deltar samma sidoinformant som deltog även 1991. De olika inspelningarna presenteras översiktligt i tabell 2 ovan. I denna artikel används de benämningar som användes i Fortis-projektet. För analysen i denna artikel används de inspelningar med andragenerationen som är skuggade i tabellen samt enkätsvaren från båda inspelningsomgångarna.

4 Analys och diskussion

Analysen presenteras utifrån de olika fälten i tabell 1 och utgår ifrån kompetensens roll och hur den kan sammanfattas på de olika samhällliga nivåerna, nationellt/makro – lokalt/meso – individuellt/mikro. Därefter behandlas tillfällena att använda språken på samma sätt, och sist hur önskan/viljan att använda språket påverkats av de andra nivåerna. En sammanfattning och diskussion presenteras i det avslutande avsnittet.

4.1 Kompetensen i finska

4.1.1 Kompetensen i finska – makronivå

Alltsedan Invandrarutredningen (SOU 1974:69, SOU 1974:70) har hemspråkets/modersmålets roller diskuterats (Skutnabb-Kangas 1981, Hyltenstam & Tuomela 1996, Lainio & Wande 1996, Hyltenstam & Milani 2012, Ganuza & Hyltenstam 2020). Undervisning i och på hemspråket/modersmålet har antagits leda till en effektivare inläring av svenska och till bättre inläring av skolkunskaper, vilket ofta har använts som argument för att arrangera sådan undervisning (Skolverket 2008). Det övergripande målet har alltså varit att invandrare ska lära sig svenska (Runfors 2009, Bajcinqa 2019), vilket bidragit till en intensifierad språkbytesprocess. Undantaget i dessa sammanhang utgörs av Sameskolan som etablerades 1977, där funktionell tvåspråkighet hos eleverna är ett av de långsiktiga målen (Lsam11).

Erkännandet av de nationella minoritetsspråken genom ratifikationen av Europarådets konventioner 2000 var ett erkännande av behovet av skydd genom revitalisering. Detta visar att språkbytet redan hade passerat en kritisk

gräns för alla fem språken (Lainio 2018, Lainio & Pesonen u.u.). En effekt av detta var minoritetslagen 2010, som bland annat skapade rättigheter för föräldrar att inom förvaltningskommunerna begära förskola helt eller delvis på eget språk.

Kursplanen i ämnet hemspråk (från 1997 benämnt modersmål) blev fastställd 1994, nästan två årtionden efter hemspråksreformen. Syftet med undervisningen i den fastställda kursplanen var alltså, i enlighet med hemspråksreformens målsättningar, att eleverna skulle bli tvåspråkiga, med dubbel kulturell identitet. Regleringen av modersmålsundervisningen förutsatte även för de nationella minoritetsspråkens del att språket var elevernas dagliga umgängesspråk, och att åtminstone en av vårdnadshavarna skulle kunna språket. Skollagstiftningen tog först 2015 hänsyn till det sedan länge erkända behovet av revitalisering genom en ändring i skollagen. Denna möjliggjorde för elever utan förkunskaper i språket att få modersmålsundervisning i de nationella minoritetsspråken, vilket i praktiken innebär att man kan läsa språken som första- eller andraspråk (Lainio & Pesonen 2020).

Sedan 2015 omfattas således undervisningen i nationella minoritetsspråk till viss del av en särslagstiftning genom regleringar i skollagen i ämnet modersmål i grundskolan, andra obligatoriska skolformer och i gymnasieskolan samt gymnasiesärskolan. I läroplaner för de obligatoriska skolformerna finns vidare ett långsiktigt mål att alla elever efter genomgången grundskola eller motsvarande obligatoriska skolform ska ha kunskaper om de nationella minoriteterna och deras språk, religion och historia (se Lainio & Pesonen 2020).

Generellt kan man säga att både hemspråksreformen 1977 och senare regleringar har varit framåtsyftande och målsättningarna relevanta i de aktuella situationerna. Den stora utmaningen är att de formella regleringarna inte genomförts enligt sina målsättningar i praktiken, genom att antalet undervisningstimmar kontinuerligt minskat på kommunernas initiativ och undervisningens status aktivt reducerats.

Man kan också ifrågasätta om satsningen på revitalisering ensam kan öka den generella kompetensen i finska, eller om till exempel en utvidgad tvåspråkig undervisning borde vara en del i återuppbyggnaden av färdigheterna i två språk. Det är tydligt att den i praktiken begränsade språkundervisningen (i genomsnitt ca en timme i veckan; SOU 2017:91), inte kan skapa en sådan kompetensbas som behövs för att kunna uppnå andra minoritetspolitiska mål, till exempel service på finska hos myndigheter, i äldreomsorg, medieutbud eller lärarutbildning i finska. Målet att skapa aktiv tvåspråkighet som en förutsätt-

ning för att eleverna ska klara av sina vardagsbehov eller arbetsuppgifter på två eller flera språk, i talad och skriven form, kan inte uppfyllas.

4.1.2 Kompetens – mesonivå

De ungdomar som deltog i Fortis-projektet hade gått i grundskolan i huvudsak på 1980-talet då finska undervisades inom ämnet hemspråk. Under ett av de mest aktiva åren, läsåret 1982/83, hade 37 067 elever finska som hemspråk i grundskolan. I gymnasieskolan var motsvarande antal 6 136. Även för undervisningen på finska var 1980-talets början en dynamisk period med över 400 kommunala tvåspråkiga klasser (Lainio & Wande 1996). Från och med början av 1990-talet har antalet elever i finska minskat dramatiskt. Läsåret 2019/20 läste 4 833 elever finska i grundskolan (Skolverket 2020), efter en viss återhämtning sedan den lägsta nivån läsåret 2007/08, då antalet deltagande elever var 3 033. Undervisning i finska i andra obligatoriska skolformer är nästan obefintlig och antalet kommunala klasser där undervisningsspråket är finska uppgick till en handfull läsåret 2017/18 (SOU 2017:91).

Alltsedan ratifikationen av konventionerna har Sverige kritiserats både av de nationella minoriteterna och av Europarådets expertkommittéer samt dess ministerråd vad gäller efterlevnaden av ramkonventionen och språkstadgan. Den regelbundna granskningen som görs på basis av dialoger med ansvariga myndigheter och genom samråd med de nationella minoriteterna har återkommande framfört flera faktorer som hinder för att nå intentionen i konventionerna, att bevara och utveckla språken som en del av det europeiska och nationella kulturarvet (SOU 2017:91).

Den nationella och internationella kritiken rör bland annat bristfällig statistik vad gäller elever som är berättigade till modersmålsundervisning, tillgången till strukturerad och långsiktig undervisning i och på de nationella minoritetsspråken, tillgången till läromedel och lärare samt de otillräckliga undervisningstimmarerna som ges inom ämnet modersmål. Ytterligare ett centralt problem är att kunskapen om minoriteternas rättigheter är bristfällig hos kommuner och skolhuvudmän, och detsamma gäller för informationen om rättigheterna på lokal nivå (SOU 2017:91). Sedan minoritetslagen 2010 har föräldrar rätt att inom förvaltningskommunerna begära förskola helt eller delvis (senare »till väsentlig del») på eget språk. Denna rättighet uppfylls inte i över hälften av kommunerna (SOU 2017:60). Det leder bland annat till att många av dessa barn inte heller följer modersmålsundervisningen i grundskolan.

De nämnda problemområdena är kommunernas ansvar. En grundläggande svårighet i Sverige, liksom i flera andra europeiska länder, är den kommunala autonomin, som tenderar att egenmäktigt tolka internationella konventioners giltighet, i den mån man känner till dessa (jfr Skolinspektionen 2020). Skolan är en kommunal angelägenhet, där statens rekommendationer och språkpolitiska mål kan hamna i konflikt med det kommunala självbestämmandet. Detta utgör en känslig aspekt på den demokratiska ordningen mellan regering, riksdag och kommunal förvaltning, där den sistnämnda är den nivå och kontext som är i direkt kontakt med medborgarna.

Frågan är om den särlagstiftning som omfattar flera områden kommer att kunna bidra till att vända språkbytesspiralen, då glappet mellan regleringar och implementeringen av dem är ett långvarigt dilemma – inte enbart i fråga om de nationella minoritetsspråken utan även vad gäller de övriga ca 200 språken som talas i Sverige (Hyltenstam & Tuomela 1996, Lainio 2001, 2014, Huss & Spiliopolou Åkermark 2005, Aktürk-Drake 2018, Ganuza & Hyltenstam 2020). Det offentliga stödet för såväl modersmålsundervisningen som flerspråkighet uttrycks ändå i olika styrdokument och politiska markeringar. Hur lagstiftningen omsätts i praxis motverkar dock individers möjlighet att tillägna sig flera språk (Haglund 2007, Axelsson 2012, SOU 2017:91, Aktürk-Drake 2018).

Ett problem är att modersmålet i skolan inte ges samma tyngd som mer prestigefyllda språk, varken av lärare, modersmålseleverna själva eller övriga talare av modersmålen (Haglund 2007, Runfors 2009). Detta har lett till att målen för undervisningen kunnat vara riktade mot modersmål och flerspråkighet, men i praktiken har insatser för svenska och engelska dominerat (Hult 2012). Ett resultat av kommunernas hantering av dessa frågor är att kompetensen bland uppväxande talare av nationella minoritetsspråk har sjunkit stadigt under de senaste tre decennierna, samtidigt som rättigheterna i minoritetslagen lett till behov av en förbättrad kompetens i språken, för samhällsservice av olika slag. Även här har kommunerna en central roll.

4.1.3 Kompetens – mikronivå

Effekterna av regleringar på samhällsnivå och kommunernas lokala agerande syns i hur språkbruket och attityder till det förändras över tid. Detta reflekteras i Fortis-informanternas individuella språkliga val och ställningstaganden för användningen av finska och svenska. Redan i enkätfrågorna om självuppskattning av språkkunskaper från 1990-talet bedömde ungdomarna sin språkfärdighet i svenska som bättre än i finska (Lainio 1995a, Bijvoet 1998). Detsamma

gäller i enkätsvaren från 2013 (Pesonen u.u.). I exempel 1 sammanfattar Emmi sina tankar i intervjun 2013.

Exempel 1.

Emmi: Mää ainaki / mun mielestä se on aika kummallista mutta niinhän se on että / vaikka mun ensimmäinen kieli / oli / suomi / niin mä osaan paljon paremmin ruotsia nykyään että se on / se on sitä että mitä käyttää eniten

Övers. Emmi: Jag åtminstone / jag tycker att det är ganska konstigt men så är det ju att / även om mitt första språk / var / finska / så kan jag mycket bättre svenska nuförtiden att det är / det är det som man använder mest

Att informanterna upplever att språkfärdigheten i finska är sämre än i svenska uttrycks genom kommentarer om ett begränsat ordförråd eller om att det är mer krävande att läsa på finska än på svenska. Exempelvis berättade de som använde finska på arbetet 2013 att de aktivt behövt utöka sitt ordförråd för att kunna klara av kommunikationen på arbetsplatsen, då de tidigare inte använt finska i mer formella sammanhang (jfr Montrul 2016). Utmaningarna att läsa på finska har lett till att finska används främst i tal; endast en av informanterna anger sig exempelvis läsa finskspråkiga böcker vid båda intervjutidpunkterna (Lainio 1995a, Bijvoet 1998, Pesonen u.u.). Den upplevda svårigheten att läsa på finska i ungdomen följer hos de flesta informanterna med in i vuxenlivet. Exempelvis ger Tiina uttryck för detta vid båda intervjutillfällena i exemplen 2 och 3:

Exempel 2.

Tiina 1991: Mää tykkään se on niin / raskasta mää en / mun pitää koko ajan niinku ajatella mitä mä luen ja / en mää niinku voi / niinku ruotsalaisii kirjoi jos niit lukee niin / ei niis tartte niinku ajatella että jaha no mitä tos nyt sit lukee vain sitä vain lukee ja / sillai että en mää

Övers. Tiina 1991: Jag tycker det är så / tungt jag kan / jag måste hela tiden liksom tänka vad jag läser och / jag kan liksom inte / liksom svenska böcker om man läser dem så / i dom behöver man inte liksom tänka att jaha vad står det då där utan man bara läser och / på så vis att jag inte

Exempel 3.

Tiina 2013: [En] // mul oli yks lehti vähä aikaa ja se oli toi kotililiesi / monta vuotta sitte oli ja se oli // en mä sitä sit kans jaksanu lukea oikee // en mä tiä mikä se on mikä tekee sen mut se on / mää en / ei / en mä jaksa ((nauraa)) / Se on niin paljo helpompaa lukee ruotiks // et sitte / tulee laiskamadoks

Övers. Tiina 2013: [Nej] // Jag hade en tidning ett litet tag och det var den där kotiliesi / många år sedan hade och det var // jag orkade inte heller läsa det på riktigt // jag vet inte vad det är som gör det men det är / nej / jag orkar inte ((skrattar)) / det är så mycket lättare att läsa på svenska // att man sedan / blir en latmask

Den lagstadgade skyldigheten att erbjuda förskola på minoritetsspråk i förvaltningsområdet för finska, inom vilken informanterna bor, och möjligheten för elever utan förkunskaper att läsa finska som modersmål i grundskolan har kommit först under senare hälften av 2010-talet. Detta har bidragit till att de av informanternas barn som nått skolåldern blivit relativt enspråkiga. Flera av de numera vuxna informanterna berättar att de talade finska med sina barn innan barnen började i förskolan men att de senare övergick till att tala svenska då det inte fanns finskspråkig förskola, eller finskspråkig personal på förskolan. Detta leder till en sjunkande kompetens i finska bland barnen, genom deras anpassning till det omgivande samhällets svenskspråkiga bruk och krav. Det bristande stödet för språket i förskolan ledde till att informanternas barn bytte sitt kommunikationsspråk med föräldern relativt snabbt (Pesonen u.u.; jfr Lieri 2017, Latvalehto 2018). I enkätsvaret från 2013 sammanfattar Emmi:

Bristen på finsk förskola i X har gjort att svenskan helt har tagit överhanden i mina barns språk, till min stora sorg. Då barnen under förskoleåldern totalt glömt bort finskan har vi inte heller ansökt om finskaundervisning i skolan.

4.2 Tillfälle att använda finska

4.2.1 Tillfälle – makronivå

Under 1980- och 1990-talen försköts det allmännas ansvar för de finskspråkigas språkutveckling alltmer från ett samhällsansvar till ett individuellt ansvar, vilket ledde till ett direkt försämrat ekonomiskt stöd för till exempel hemspråksundervisning (Bajcinqa 2019). Förändrade attityder påverkade även den långsiktiga strävan att finansiera kulturell verksamhet på finska, vilket inledde en rad av försvagningar av föreningar, kulturaktiviteter såsom biblioteksverksamhet och teater, nedläggning av finska sidor i svenska tidningar o.s.v. Dessa

processer sammanföll med att den generation som byggt upp sådana verksamheter – nämligen de som kom under den stora invandringsvågen från Finland i slutet av 1960-talet – uppnådde pensionsåldern, samtidigt som skolans roll som språkförstärkande faktor för den uppväxande generationen försvagades. Skolans kommunalisering 1991 följdes av minskad finansiering av undervisningen och ett sämre utbud, som i sin tur följdes av en mindre efterfrågan (Hyltenstam & Tuomela 1996, Lainio & Wande 1996, Hyltenstam & Milani 2012). Detta var också ett resultat av de negativa attityder som motverkade idén om offentligt finansierade tvåspråkiga skolor. Friskolereformen kom av många att ses som ett alternativ till den kommunala skolan, när familjerna eftersträvade tvåspråkig undervisning. Dessa fanns dock att tillgå endast i en handfull kommuner (Lainio 2001). Under den tid som friskolor med tvåspråkig inriktning utvecklats har ideologiska debatter också följt dem, vilket tidvis både nationellt och lokalt har försvårat etableringen av dem.

Å andra sidan kan man se tiden från 1990-talets början som en språkpolitisk progression som tydligare än tidigare ställt krav på både internationalisering och professionalisering av nationella minoriteters ideella organisationer, vilket förutsätter goda kunskaper i både svenska och finska bland representanter för dessa organisationer (Lainio 2018). Dialogerna med statens representanter och med lokala företrädare har drivit på den processen, där svenskan dock dominerat.

Det bristande stödet för den offentliga användningen av de nationella minoritetsspråken, däribland finska, har lett till att de inte setts fullt ut som medel för deltagande i samhällslivet i Sverige. De har förutsatts vara språk för hemmet och med släkten. Det nya lagstödet för finska i minoritetslagen och därmed som ett språk för offentligt bruk, har bara delvis implementerats (SOU 2017:60). De skrivningar som finns i minoritetslagen och språklagen följer ganska väl Sveriges ratifikation av Europarådets två konventioner om minoriteter och minoritetsspråk. För finskan, meänkieli och samiska gäller språkstadgans del 3 som består av sju definierade artiklar för områden där användningen av språken ska stöttas: utbildning, juridiska myndigheter, administrativa myndigheter, media, socialt och ekonomiskt liv, kultursfären och transnationellt samarbete (se Lainio & Pesonen u.u.). Minoritetslagen täcker dock bara friskolan i utbildningsfältet, och trots regleringar inom andra samhällsområden har dessa inte resulterat i stöttande åtgärder för att skapa en mer långsiktig språklig marknad för till exempel finska.

4.2.2 Tillfälle – mesonivå

Såväl i Europarådets konventioner, som bland företrädare för de nationella minoriteterna har frågan om att lära sig det omgivande majoritetsspråket varit central. Även om Europarådets minoritetskonventioner syftar till att skydda minoritetsspråken, ska detta ske utan att det negativt påverkar majoritetsspråkets ställning (jfr Vuorsola 2019). Man tar i konventionerna inte konkret ställning till en möjlig flerspråkighet i praktiken, vilken är en viktig del i den svenska diskursen om modersmål och minoritetsspråk i skolan.

Då det inte systematiskt skapats tillfällen för bruk av finska i offentliga sammanhang har inte heller förväntningar om att använda språket lokalt skapats. Den sjunkande kompetensen har också lett till att en del språkbrukare tvekar att använda finska, när sådana tillfällen ändå ges. Attitudinella aspekter är viktiga här: i kontakter med myndigheter är det inte ovanligt att man undviker att använda minoritetsspråk, även när sådana rättigheter finns. Å ena sidan vill man inte väcka förargelse hos myndighetsrepresentanten, å andra sidan antar man att behandlingen av ens ärende sker snabbare om man kommunicerar på majoritetsspråket (jfr Finland; Statsrådets kansli 2017). Det är inte ovanligt att medlemmar i nationella minoritetsgrupper ser det egna modersmålets värde för och bidrag till en flerspråkig repertoar som underordnat. Man prioriterar kunskaper och användning av svenska, och sekundärt engelska.

Det finns vidare andra paradoxer i synen på de nationella minoritetsspråkens värde inom vissa myndigheter. Exempel på detta kan vara att en kommun använder automatiska översättningsprogram för att informera om kommunal service hellre än att utnyttja kompetenta anställda eller auktoriserade översättare (Salokannas 2014). Detta resulterar i att bruket av finska alltjämt ses som en angelägenhet främst för privata relationer. På lokal nivå innebär det att användningen av andra språk än svenska offentligt och i servicefunktioner är högst begränsad (SOU 2017:91).

4.2.3 Tillfälle – mikronivå

De tillfällen informanterna i Fortis-projektet har att använda finska finns dels i Sverige dels transnationellt i Finland (jfr Haikola 2012). De generella linjer som går att utläsa visar att de finska användningsmönster som andragenerationen hade för finska i början av 1990-talet, i stort sett följer med in i vuxenlivet. Detta understryker vikten av det samhällseliga stöd i modersmål som barn och elever får under för- och grundskoleåldern. Stödet gäller attityder, undervisning i och på språken samt möjliga arenor där man kan kommunicera på fin-

ska såväl privat som offentligt (jfr Skr. 2017/18:282, Institutet för språk och folkminnen 2020). Detta förstärks av demografiska förändringar, det vill säga att utöver finska och svenska utgör också andra språk en del av den språkliga vardagen i familjerna, samtidigt som elever endast kan få modersmålsundervisning i ett språk.

Informanterna knyter användningen av finska främst till kommunikation med familjen och släkten, både i Sverige och i Finland, medan andra språk kopplas till andra sammanhang. När informanterna till exempel i början av 1990-talet i arrangerade svenskspråkiga arbetsintervjuer svarar på frågan om vilka andra språk de kan utöver svenska, nämner många inte finskan men däremot de moderna språken som de studerat samt engelskan (Pesonen u.u.; jfr Runfors 2009, Lieri 2017).

Den domän där informanterna använde finska på 1990-talet var främst hemmet och som vuxna använder de finska huvudsakligen i kontakterna med föräldragenerationen. Den dagliga interaktionen på finska minskade när ungdomarna flyttade hemifrån för att åter bli en del av vardagen om och när det föddes barn i den nya egna familjen. Betydelsen av det samhällseliga stödet genom finskspråkig förskola och skola samt andra tillfällen att använda finska accentueras i mönstren för språköverföringen till nästa generation (jfr Huss & Syrjänen Schaal 2013). Emmi sammanfattar sina tankar i exempel 4:

Exempel 4.

Emmi 2013: Nyt ni näin vanhempana niin / mää oon tosi kiitollinen et mää oon // saanu käydä suomalaista / koulua / ja tanhunnu ja semmosta et mää oon niinku / mullon jääny vähän perinteitä ja semmosta // että / harmittaa että mun lapset ei tuu saamaan niitä mutta / no heillä on sitte toiset mietteet mutta

Övers. Emmi 2013: Nu så när man är äldre så / jag är väldigt tacksam att jag har // fått gå i finsk / skola / och dansat folkdans och sådant att jag har så att säga / har fått några traditioner och sådant // att / det grämer mig att mina barn inte kommer att få dem men / nåväl de har ju andra tankar men

Utanför hemmet använde informanterna finska på 1990-talet främst i skolan. Skolan har vartefter kommit att bli en huvudsaklig plats för bruket av finska bland skolungdomar i Sverige (jfr Norrbacka 1996, Gynne & Bagga Gupta 2015, Kolu 2017, Vuorsola 2019). För de vuxna informanterna har skolan som finskspråkig arena ersatts av arbetsplatsen. För flertalet informanter i uppföljningsstudien har arbetet medfört kontakter med finskspråkiga. Några talade finska på arbetet redan på 1990-talet, och som vuxna berättar så gott som samt-

liga att de haft nytta av att kunna finska i sitt yrkesliv (jfr Lainio m.fl. 2013). Men även om några har gjort framsteg i karriären tack vare sina språkkunskaper i finska har arbetsgivaren normalt inte särskilt efterfrågat kunskaper i finska vid anställningsintervjuer.

På 1990-talet talade andragenerationen mer svenska än finska på fritiden, trots de relativt goda möjligheterna att använda finska utanför hemmet på orten ifråga. Vidare använde ungdomarna nästan aldrig finska i offentliga situationer. Dessa förhållanden gäller även språkanvändningen i vuxenlivet, trots nya, potentiella, offentliga tillfällen.

I vuxenlivet träder vidare samma mönster i mediebruk fram som informanterna berättade om i ungdomen: de läser sällan finskspråkiga tidningar och de ser eller lyssnar inte på finskspråkiga program. Ingen av de intervjuade brukar heller sociala medier på finska utom i kontakt med släktingar i Finland (jfr Haikola 2012, Lieri 2017).

4.3 Vilja att använda finska

4.3.1 Vilja – makronivå

Minoritetslagstiftningen utgår från de enskildas rätt till språk och kultur, men samtidigt har minoritetspolitiken språkens överlevnad som det långsiktiga målet. I regeringens minoritetspolitiska skrivelse (Skr. 2017/18:282) nämns inte de nationella minoritetsspråken som viktiga för flerspråkigheten eller som en resurs för individen och samhället. I stället positioneras de som en del av individens och samhällets kulturarv samt den samtida kulturen i Sverige (jfr Hult 2012). Att de nationella minoritetsspråken inte uppfattas som viktiga med avseende på samhällsnytta har kritiserats av företrädare för de nationella minoriteterna. Även barn uttrycker att de allmänna attityderna signalerar att minoritetsspråk och -kulturer är mindre värdefulla för samhället och individen jämfört med svenska (Orama 2011) och engelska.

Utvecklingen av ett minoritetsspråk påverkas av språkets status i samhället som i sin tur påverkar attityder gentemot talarna av språket och deras möjligheter att studera i och på det eller använda det offentligt. I den svenska självsynen blev Sverige mångkulturellt och flerspråkigt först i modern tid, vilket betyder att man inte uppfattat den historiska dimensionen av hur de nationella minoriteterna behandlats och språken använts i Sverige. Det finns en lång tradition av nedvärdering av dessa grupper och deras språk. Detta har lett till att språkens ställning försvagats i den privata sfären och förhindrats i offentligt kommu-

nikation (Lainio 2014; jfr Montrul 2016). Attityderna påverkar på olika sätt de nationella minoriteternas språkval. Ett exempel är att föräldrar uttrycker sitt stöd för två- eller flerspråkighet men inte agerar enligt dessa tankar. De bereder inte sina barn möjlighet till modersmålsundervisning eller tvåspråkig undervisning, eller använder inte språket själva (jfr Latvalehto 2018). Även rädsla för diskriminering och hatuttryck påverkar ställningstagandena. Detta förstärker viljan att medvetet begränsa språkets användning till hemmet och familjemedlemmar.

Attityderna till ett minoritetsspråk är som angetts paradoxala: samma majoritetsindivider ser till exempel ut att å ena sidan ha positiva och stöttande attityder till olika modersmål och flerspråkighet offentligt, men å andra sidan vänder man sig mot dessa och pekar ensidigt ut svenskan som centralt fokus och kulturvärde i praktiken (Wingstedt 1998). Avoga inställningar till andra språk än svenska och flerspråkighet signaleras även i olika regleringar. Exempelvis har skollagens bestämmelse sedan 1960-talet, att en elev bara kan ha ett modersmål⁶ och få modersmålsundervisning i enbart ett språk, kontinuerligt bidragit till en reduktion av bruket av minoritetsspråk och flerspråkigheten (jfr SOU 2019:18).

4.3.2 Vilja – mesonivå

Förutom de tidigare utbildnings- och språkpolitiska målen att assimilera eleverna har de långvariga negativa attityderna till och diskrimineringen av de nationella minoritetsspråken och nationella minoriteterna fått andra effekter (se t.ex. Diskrimineringsombudsmannen 2008). Exempelvis har kolonisering av urfolket samerna, antiziganism och antisemitism samt åsidosättandet av de nationella minoriteternas rättigheter inom skolväsendet medverkat till att språken nu har gått in i en fas som kräver revitaliseringsinsatser.

Det svenska skolväsendet har i praktiken bidragit till språkbytesprocessen bland de nationella minoriteterna under olika perioder: flerspråkiga barn har under sin skolgång omformats till mindre språkkunniga vuxna i sitt förstaspråk. Det innebär bland annat att strävan att utveckla och bygga upp kompetens i språken som eleverna tar med sig till skolan misslyckas. Även om exempelvis samiska förekommit i undervisningen har den, innan sameskolans formella etablering 1977, använts mestadels som ett medel för språklig, kulturell och religiös försvenskning av eleverna (Lainio & Pesonen u.u.).

⁶ Om det finns särskilda skäl kan dock en romsk elev som kommer från utlandet få läsa två språk (Skolförordning 2011:185, 9 §).

I förarbetena till språklagen betonades att synligheten för de nationella minoritetsspråken i offentligheten är en viktig del av främjandet av språken (t.ex. SOU 2008:26). I Språkrådets uppföljning av språklagen tio år efter dess tillkomst konstateras, trots intentionerna bakom lagstiftningen, att de nationella minoritetsspråkens offentliga utrymme, nationellt och lokalt, är mycket begränsat till både form och innehåll samt att språklagens intentioner inte efterlevts. Rapporten visar att språken i stort sett är osynliga, även om viss synlighet för finska, meänkieli och samiska förekommer i förvaltningskommuner i norra Sverige (Bylin & Spetz 2019).

4.3.3 Vilja – mikronivå

Vid tiden för Fortis-projektet var de allmänna attityderna till sverigefinskan relativt negativa, och i intervjuerna från 1990-talets början finns flera exempel på hur informanterna känt att det inte varit enbart positivt med kunskaper i finska i skolan. Virve ger uttryck för känslan att bli retad i exempel 5:

Exempel 5.

Virve 1991: Mm / joo ku mie olin ihan pien / mie en muista / ku mie olin sellases koulus kun xx / en mie muista oliks se / ku mie olin toises luokas tai jotain ni / sit meil oli ruokatunti ja / mie söin aika nopee sit mie menin jonku kaverin kaa istuu jonne penkille / siel niinku / sit kaikki tytöt luokassa tuli minuu vastaan ja alko sanoo kaikkii että / suomalainen ja kaikkii / FINNE ja mie en oikeen muistan nyt kaikkii mitä ne sanoo mut / aika paha miel tuli ja sit / kuitenkin ne jätkät mun luokas tuli minuu / minun puolelle ja sano että / lyöäns me niit tai niinku mitäs ne nyt keks kaikki nii mie sanoin ei tarvi / mut / s- sen jälkeen ei (o sanont-) sanottu koskaan mitään

Övers. Virve 1991: Mm / ja när jag var alldeles liten / jag kommer inte ihåg / när jag var i en sådan skola som xx / jag kommer inte ihåg om det var / när jag gick i andra klass eller nåt så / sen hade vi lunchrast och / jag åt ganska snabbt sen gick jag med en kompis och sitta på någon bänk / där liksom / sen / alla tjejerna i klassen kom mot mig och började säga allt att / finsk och allt / FINNE och jag kommer inte riktigt ihåg nu allt vad de sa men / jag blev ganska ledsen och då / i alla fall killarna i min klass kom på min / min sida och sade att / ska vi slå dom eller liksom vad hittade de nu på allt så sa jag att det behövs inte / men / e-efter det har inte (har sagts) sagts nånsin något

Även utanför skolan har informanterna mött negativa attityder till att använda finska, bland annat berättar Emmi att hon förbjudits att tala finska med finskspråkiga elever på det fritidshem hon arbetade på i början av 1990-talet (jfr Lainio 1995a, Bijvoet 1998, Finndjävlar 2016).

Trots dessa negativa tongångar förenas de intervjuade individerna i början av 1990-talet och i början av 2010-talet av en positiv inställning till det finska språket och den finska kulturen. De positiva attityderna leder dock inte alltid till en vilja att använda finska i fler sammanhang eller till att söka sig till finskspråkiga sammanhang. Exempelvis uttrycker flera av informanterna att den finska musiken känns främmande och att de därför inte lyssnar på den, eller att deras transnationella kontakter minskat eller upphört genom åren (jfr Haikola 2012). Debatten om nationella minoriteter och rätten till minoritetens språk, kultur och historia är vidare obekant för samtliga vuxna informanter, liksom beslut om ett ökat stöd för finskan (Pesonen u.u.).

Den sammantagna bild som träder fram är att informanterna kunnat utveckla sina språkkunskaper i finska under vuxenlivet genom att fortsätta använda språket inom vissa arenor och med vissa individer. De som 2013 hade barn i grundskoleåldern hade dock inte kunnat motverka språkbytet hos sina barn trots intentioner att föra finskan vidare till nästa generation (Pesonen u.u.). Anledningar till detta går att finna i omgivningens attityder, språkpolitiska åtgärder och utvecklingen inom skolan både före och efter det att informanterna lämnade grundskolan på 1990-talet.

5 Sammanfattning och slutsatser

Ett syfte med denna artikel var att pröva om COD-modellen kombinerad med analyser på makro-, meso- och mikronivå (se tabell 1) kan ge en gripbar bild över samhällliga, lokala och attitudinella faktorer som påverkat försvagningen av finskan som ett minoritetsspråk i Sverige över tid. Vi ville också se om modellen kan bidra till en schematisk förståelse av utvecklingen för samtliga nationella minoritetsspråk i Sverige för vidare analyser och planering av språkpolitiska åtgärder, kanske även konkreta åtgärder på lokal nivå. Nedan sammanfattar vi våra analyser och slutsatser.

Sverige har, sent omsider, accepterat sin historiska språkliga mångfald och antagit ny lagstiftning som stöttar de nationella minoritetsspråken, både genom internationella åtaganden och nationell lagstiftning. Elevernas flerspråkighet har på makronivå gradvis blivit synlig och erkänd i den svenska skolans styrdokument. Officiellt har Sverige, trots den försämrade situationen för modersmålen i skolan under flera decennier, upprätthållit målet att stötta flerspråkighet, när länder såsom Danmark, Nederländerna, Norge och Storbritan-

nien flyttat ut modersmålsundervisningen ur den offentliga skolans sfär. En ny språkpolitisk period föddes då Sverige år 2000 ratificerade Europarådets två minoritets- och minoritetsspråkskonventioner. En nymornad uppbyggnad startades för att främst revitalisera, i stället för att i första hand utveckla de befintliga kunskaperna i de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska.

Det som under denna period skett på nationell och offentlig nivå motsvaras dock i begränsad utsträckning av beslut och genomförande på främst lokal nivå. Det ser ut som att negativa attityder lokalt till flerspråkighetens potential och minskad tillgång till undervisning, har stärkt den långvariga, nedåtgående spiralen gällande kunskaper i finska, likaså i de andra nationella minoritetsspråken.

På nationell nivå har sverigefinska minoritetspolitiska organisationer numera en plattform för att föra en dialog med myndigheter, tack vare Europarådets två minoritetskonventioner. På lokal nivå har minoritetslagen inneburit ett större utrymme och gett fler tillfällen att föra fram gruppens talan i många kommuner. Bland nya centrala diskussionsämnen finns nu även i vilken utsträckning kommunerna ska tillhandahålla förskola på minoritetsspråk inom förvaltningskommunerna. Mönstret att lagstiftning och praxis skiljer sig åt upprepas även inom detta område. Denna utveckling gäller även meänkieli och samiska.

För alla nationella minoritetsspråk gäller att det lokala utbudet av en timmes modersmålsundervisning knappast stöttar utvecklingen av en flerspråkighet där modersmålen utgör en del av en långsiktig språklig och kulturell mångfald (SOU 2017:91). Det finns en stor brist på minoritetsspråkiga lärare, även om det finns skillnader i tillgången till dem mellan språken. Lärarresurser i finska har delvis kunnat upprätthållas genom invandring av lärare från Finland, vilket skiljer finskans förutsättningar från de övriga nationella minoritetsspråkens. Inget av språken har ännu lyckats skapa en självförsörjning av lärare inom landet, trots viss nyreglering av lärarutbildningar under 2010-talet.

Den ambivalens som finns generellt inom minoritetsfältet har också lett till att talarna själva å ena sidan genom sina organisationer är måna om att värna språkpolitiska rättigheter, men å andra sidan inte alltid följer de rättigheter de har. Detta gäller både utbildningspolitiska rättigheter och användning av språken till exempel med myndighetsrepresentanter. En del av detta förklaras av undermålig information om rättigheterna från kommunernas sida.

Under 1970- och 1980-talen fördes en kamp bland sverigefinska företrädare för erhållandet av tvåspråkig undervisning och hemspråksundervisning.

Utbildningspolitiken kännetecknades under 1990-talet av att det samhälleliga och ekonomiska stödet minskade dramatiskt, påverkat av negativa attityder, nationellt och lokalt. Detta reflekterades i att ställningstaganden inom familjer för en avancerad tvåspråkighet genom skolans försorg försvagades, vilket försämrade den språkliga kompetensen generellt. Trots ett starkare fokus på tvåspråkig undervisning bland sverigefinnar jämfört med de övriga grupperna, finns även bland sverigefinnar en stor variation bland familjer.

Familjer som aktivt försökte skapa en funktionell tvåspråkighet för sina barn under 1990-talet blev nödda att välja andra alternativ än den kommunala skolan i form av ett fåtal friskolor. Bland samer fanns sameskolan som ett motsvarande alternativ. Bland tornedalingar realiserades inte strävan att skapa friskolor, mycket på grund av lokala motstånd. I avsaknad av kommunala tvåspråkiga alternativ blev de sverigefinska friskolorna en tillflyktsort för en tvåspråkig identitet. Deras antal har emellertid stadigt sjunkit till de nu fem kvarvarande skolorna, varav fyra i Stockholmsområdet och en i Eskilstuna. Undervisningsmiljön främst i friskolorna har utöver hemmet blivit en av de viktigaste arenorna för bruket av finska för eleverna. De tvåspråkiga skolorna kan således stärka både mesonivån och individerna vad gäller kompetens i finska och tillfällen samt viljan att använda det finska språket. På individ- och gruppnivå verkar dock inte den språkliga kompetensen ens i friskolorna räcka till efter grundskolan för att skapa en stabil språklig bas med avancerad litteracitet i finska – och ytterst få fortsätter till gymnasiets modersmålsundervisning (Lainio m.fl. 2013). Inte ens dessa elever verkar som vuxna kunna fylla de yrkesfunktioner på finska, som öppnat sig genom den minoritetspolitiska omdaning sedan 2000 och framför allt från 2010.

Det finns många kompetenta talare av finska i Sverige, särskilt bland dem som vuxit upp i Finland, men det finns sällan krav på formell kompetens i finska på arbetsmarknaden och få traditioner att använda språket offentligt i praktiken. Lokala tolkningar av regleringar och lagstiftning gör att man inte omsätter möjligheterna till kommunikation på finska mellan medborgare och myndighetsutövning. Regleringarna skulle dock, om de genomfördes fullt ut, kunna skapa en god grogrund – det vill säga ökad kompetens, fler tillfällen och bättre vilja – för finskans språkutveckling och språkbevarande i Sverige. I en sådan process har en tidsmässigt tillräcklig undervisning i och på språket en central roll.

Det finns idag ingen långsiktig strategi för att i praktiken skapa förutsättningar för att eleverna ska kunna tillägna sig sina minoritetsspråk genom skolans försorg, dels då två- eller flerspråkig undervisning i praktiken inte pre-

mieras, dels då förhållandena för undervisning i och på språken inte garanterar en språklig utveckling, som också inkluderar en god litteracitet i språken. Det har återkommande rapporterats om att modersmålen inte är prioriterade av kommunerna, trots både särrättigheter för nationella minoritetsspråk och tydlig skrivning i skollagen för alla modersmål (SOU 2017:91).

En reflektion av vår användning av COD-modellen och dess tillämpning på de tre samhällsnivåerna är följande. Den språkliga kompetensen har vuxit fram som en central dimension för att analysera hur språkpolitiken utvecklats och lyckats. Det ser ut som att detta är en primär faktor för både tillfälle och vilja, som ter sig som beroende variabler i förhållande till kompetensen. Det innebär att språkpolitiska åtgärder som tas för ett minoritetsspråk som finska, initialt borde fokusera på färdigheter i språket. Som väntat var det svårt att konkret hålla isär makro-, meso- och mikronivån. Till syvende och sist är det individen som agerar på alla nivåer, även om de gör det inom ramar för reglerade sociala verksamheter och lagar som styr dem. Vår studie visar ändå att kombinationen av COD och nivåerna ökar kunskapen om och förståelsen för hur finskans öden i Sverige utvecklats.

Man kan avslutningsvis ställa sig frågan, om inte finskan och sverigefinnar utgör en speciell kategori bland de nationella minoriteterna och minoritetsspråken. Gruppen är ju utan tvivel den största bland de nationella minoriteterna och finskan var fram till nyligen även Sveriges största minoritetsspråk överlag. Denna speciella situation har exempelvis motiverat särskilda krav gentemot myndigheter bland sverigefinnar, såsom rätten att erhålla tvåspråkig undervisning. En ytterligare faktor är att närheten till Finland samt den kontinuerliga migrationen och stödet därifrån under överskådlig tid har stöttat finskan i språkbevarande riktning. Men dessa positiva omständigheter verkar ändå inte ha lett till bättre bevarande av finskan jämfört med de andra nationella minoritetsspråken. Den assimilation som historiskt sett varit rättesnöret främst för svensk utbildningspolitik fram till våra dagar tycks i stället ha lett till att kompetensen i samtliga nationella minoritetsspråk stadigt har försvagats på ett snarlikt sätt.

Litteratur

- Aktürk-Drake, Memet, 2018: Hur bra har den svenska integrationskontexten varit på att främja balanserad tvåspråkighet? I: *Nordand* 13:2. S. 107–130.
- Axelsson, Monica, 2012: *Flerspråkighet och lärande. I: Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle* (2. uppl.), red. av Kenneth Hyltenstam & Inger Lindberg. Lund: Studentlitteratur. S. 547–578.
- Bajcinca, Nuhi, 2019: *Mother tongue education – The interest of a nation. A policy study in Sweden 1957–2017*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Bijvoet, Ellen, 1998: *Sverigefinnar tycker och talar: om språkattityder och stilistisk känslighet hos två generationer sverigefinnar*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Blommaert, Jan & Backus, Ad, 2013: *Repertoires revisited: 'Knowing language' in superdiversity*. (Working Papers in Urban Language & Literacies, vol. 67.) London: King's College.
- Bylin, Maria & Spetz, Jennie, 2019: *Svenskan är den fasta inredningen. Språklig representation i det offentliga rummet. Rapporter från Språkrådet 11*. Stockholm: Institutet för språk och folkminnen/Språkrådet.
- Colombo, Sabrina, Ritter, Anna & Stopfner, Maria, 2020: *Identity in social context: Plurilingual families in Baden-Wuerttemberg and South Tyrol*. I: *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht* 25:1. S. 53–83.
- Cooper, Robert L., 1989: *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diskrimineringsombudsmannen, 2008: *Diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet*. Stockholm: Ombudsmannen mot etnisk diskriminering.
- Dwyer, Arienne M., 2011: *Tools and techniques for endangered-language assessment and revitalization*. I: *Vitality and Viability of Minority Languages*. October 23–24, 2009. New York: Trace Foundation Lecture Series Proceedings.
- Finnjävlar, red. av Kristian Borg. Stockholm: Verbal förlag 2016.
- Fishman, Joshua A., 1991: *Reversing Language Shift*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Ganuza, Natalia & Hyltenstam, Kenneth, 2020: *Modersmålsundervisningens framväxt och utveckling. I: Modersmål, minoriteter och mångfald i förskola och skola*, red. av Boglárka Straszer & Åsa Wedin. Lund: Studentlitteratur. S. 37–77.
- Grin, François, 1990: *The economic approach to minority languages*. I: *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 11:1-2. S. 153–173.
- Grin, François, 2003: *Language policy evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. London: Palgrave Macmillan.
- Gynne, Annaliina & Bagga Gupta, Sangeeta, 2015: *Languageing in the twenty-first century: exploring varieties and modalities in literacies inside and outside learning spaces*. I: *Language and Education* 29:6. S. 509–526.
- Haglund, Charlotte, 2007: *Flerspråkighet, institutionell ordning och sociokulturell förändring i det senmoderna Sverige*. I: *Nordand* 2:2. S. 7–23.
- Haikola, Lotta, 2012: *Monipaikkainen nuoruus. Toinen sukupolvi, transnationaalisuus ja identiteetti*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta.

- Haugen, Einar, 1987: Blessings of Babel, Bilingualism and Language Planning. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Hult, Francis, 2012: English as a transcultural language in Swedish policy and practice. I: TESOL Quarterly 46. S. 30–57.
- Huss, Leena, 1999: Reversing language shift in the far north. Linguistic revitalization in northern Scandinavia and Finland. (Studia Uralica Upsaliensia 21.) Uppsala: Uppsala University.
- Huss, Leena & Spiliopolou Åkermark, Sia, 2005: Minoritetsspråkens ställning i Sverige. I: Rätten till eget språk/Oikeus omaan kieleen, red. av Leena Huss & Anna-Riitta Lindgren. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning. S. 83–98.
- Huss, Leena & Syrjänen Schaal, Kaisa, 2013: Sverigefinnarna och finska språket: En analys av språkbevarande och strategiska vägval. Uppsala: Forum för nationella minoriteter, Hugo Valentin-centrum & Kyrkokansliet, Svenska kyrkan.
- Hyltenstam, Kenneth & Milani, Tommaso, 2012: Flerspråkighetens sociopolitiska och sociokulturella ramar. I: Flerspråkighet – en forskningsöversikt, red. av Kenneth Hyltenstam, Monica Axelsson & Inger Lindberg. Vetenskapsrådets Rapportserie 5/2012. S. 17–152.
- Hyltenstam, Kenneth & Tuomela, Veli, 1996: Hemspråksundervisningen. I: Tvåspråkighet med förhinder, red. av Kenneth Hyltenstam. Lund: Studentlitteratur. S. 9–109.
- Institutet för språk och folkminnen, 2020: Handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli och romska. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.
- Kolu, Jaana, 2017: »Me ollaan mukana tässä experimentissä». Lingvistiska resurser och språkpraktiker i tvåspråkiga ungdomssamtal i Haparanda, Stockholm och Helsingfors. Jyväskylä Studies in Humanities 317. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Lainio, Jarmo, 1995a: The use of Finnish and Swedish in two generations of Sweden Finns. I: The State of Minority Languages – International Perspectives on Survival and Decline, red. av Willem Fase, Koen Jaspaert & Sjaak Kroon. (European Studies of Minority Languages 5.) Lisse: Swets & Zeitlinger Publishers. S. 201–227.
- Lainio, Jarmo 1995b: The Sociofunctional Position of Finnish in Sweden. I: Tijdschrift voor Skandinavistiek 16:2. S. 105–132.
- Lainio, Jarmo, 2001: The protection and rejection of minority and majority languages in the Swedish school system. I: Managing multilingualism in a European nation-state: Challenges for Sweden, red. av Sally Boyd & Leena Huss. Clevedon, Buffalo, Toronto & Sydney: Multilingual Matters Ltd. S. 32–50.
- Lainio, Jarmo, 2014: The art of societal ambivalence – a retrospective view on Swedish language policies for Finnish in Sweden. I: Language Policies in Finland and Sweden. Interdisciplinary and multi-sited comparisons, red. av Mia Halonen, Pasi Ihalainen & Taina Saarinen. Clevedon, Avon: Multilingual Matters Ltd. S. 116–144.
- Lainio, Jarmo, 2017: Situationen för Sveriges östersjöfinska nationella minoritetsspråk finska och meänkieli 2016. I: Multiethnica 36–37. S. 13–27.

- Lainio, Jarmo, 2018: The five national minorities of Sweden and their languages – The state of the art and ongoing trends. I: Perspectives on minorities in the Baltic Sea area, red. av Nils Erik Forsgård & Lia Markelin. Helsinki: Magma. S. 45–76.
- Lainio, Jarmo, u.u.: Vågor av migration och byar av flyttare – finskan i Sverige över tid och rum. Utkommer i skrift från symposiet om Östersjön som ett gemensamt innanhav för Sverige och Finland. Göteborgs vitterhets- och vetenskapssamhälle och Finska vetenskapssocieteten, Helsingfors.
- Lainio, Jarmo & Pesonen, Sari, 2020: De nationella minoritetsspråken i modersmålsundervisningen. I: Modersmål, minoriteter och mångfald i skolan, red. av Boglárka Straszer & Åsa Wedin. Lund: Studentlitteratur. S. 79–108.
- Lainio, Jarmo & Pesonen, Sari, u.u.: Modersmålsundervisningen i Sveriges nationella minoritetsspråk – ett nödvändigt men inte tillräckligt stöd för deras överlevnad? Utkommer i Fenno-Ugrica Suecana. Stockholm.
- Lainio, Jarmo, Tryggvason, Marja-Terttu & Gynne, Annaliina, 2013: Flerspråkiga sverigefinska ungdomar på den nordiska arbetsmarknaden – möjligheter och förväntningar: Slutrapport från BilMinNord-projektet. (Litteratur och språk 8.) Västerås: Institutionen för Humaniora, Mälardalens högskola.
- Lainio, Jarmo & Wande, Erling, 1996: Finskans ställning i det svenska skolväsendet. I: Finnarnas historia i Sverige, del 3, red. av Jarmo Lainio. Helsingfors & Stockholm: Finska Historiska Samfundet resp. Nordiska Museet. S. 311–378.
- Latvalehto, Kai, 2018: Finnish Blood, Swedish Heart?: Examining Second-Generation Sweden-Finnishness. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Lieri, Kristiina, 2017: Språkanvändning och språkval bland finsk-norska ungdomar i Osloområdet. I: Puhe ja kieli 37:2. S. 55–76.
- Lo Bianco, Joseph, 2008: Policy activity for heritage languages: Connections with representation and citizenship. I: Heritage language education: A new field emerging, red. av Donna M. Brinton, Olga Kagan & Susan Bauckus. New York, NY: Routledge. S. 53–69.
- Lo Bianco, Joseph & Kreef Peyton, Joy, 2013: Vitality of Heritage Languages in the United States: The Role of Capacity, Opportunity, and Desire. I: Heritage Language Journal 10:3. S. 1–8.
- Lsam 11. Läroplan för sameskolan, förskoleklassen och fritidshemmet: reviderad 2019. Stockholm: Skolverket.
- Montrul, Silvina, 2016: The Acquisition of Heritage Languages. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norrbacka, Riikka, 1996: Tvåspråkighet som ett språk. Om några ungdomars förhållningssätt till språk i en mångkulturell miljö i Sverige. I: En »bra» svenska? Om språk, kultur och makt, red. av Annick Sjögren, Ann Runfors & Ingrid Ramberg. Tumba: Mångkulturellt centrum. S. 75–89.
- Orama, Krista, 2011: »Vi är ju också människor!» Ett barnrättsperspektiv på nationella minoriteter i Sverige. (NAMIS-serien 6.) Uppsala: Forum för nationella minoriteter i Sverige och Hugo Valentin-Centrum.

- Persson, Curt, 2015: Hjalmar Lundbohm: En studie om ledarskap inom LKAB 1898–1921. (Studier i norra Europas historia 9.) Luleå: Luleå tekniska universitet, Institutionen för ekonomi, teknik och samhälle.
- Pesonen, Sari, u.u.: Vad hände med modersmålet efter grundskolan? – Finskans roll från ungdomsåren till vuxenlivet i sverigefinnars språkliga biografier. Ut kommer i Fenno-Ugrica Suecana. Stockholm.
- Pietikäinen, Sari, Laihala-Kankainen, Sirkka, Huss, Leena & Salo, Hanni, 2011: Kieli ja kokemus. Vähemmistökieli kolmen perhesukupolven kielielämäkerroissa. I: Puhe ja kieli 31:2. S. 67–88.
- Ruiz, Richard, 1984: Orientations in language planning. NABE Journal 8:2. S. 15–34.
- Ruiz, Richard, 2010: Reorienting language-as-resource. I: International perspectives on bilingual education: Policy, Practice and Controversy, red. av John E. Petrovic. Charlotte, N.C: Information Age Publishing.
- Runfors, Ann, 2009: Modersmålssvenskar och vi andra. Ungas språk och identifikationer i ljuset av nynationalism. I: Utbildning & Demokrati 18:2. S. 105–126.
- Salokannas, Miina, 2014: Sama suomeksi? – suomenkielisen informaation kattavuus suomen kielen hallintoaluekuntien verkkosivustoilla. Stockholm: Kielineuvosto, Kielen ja kansanperinteen tutkimuslaitos.
- SFS 2001:453: Socialtjänstlag. Utfärdad: 2001-06-07. Stockholm: Socialdepartementet.
- SFS 2009:600: Språklag (2009:600). Utfärdad: 2009-05-28. Stockholm: Kulturdepartementet.
- SFS 2009: 724: Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Utfärdad: 2009-06-11. Stockholm: Kulturdepartementet.
- SFS 2013:801: Bibliotekslag. Utfärdad: 2013-10-31. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Skolverket, 2008: Med annat modersmål – elever i grundskolan och skolans verksamhet. Rapport 321. Stockholm.
- Skolinspektionen, 2020: Rätten till modersmålsundervisning i nationella minoritetsspråk i årskurserna 7–9 – en tematisk tillsyn. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolverket, 2020: Skolverkets statistik, <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik> (hämtad 2020-04-13)
- Skr. 2017/18:282: Nystart för en stärkt minoritetspolitik. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Skutnabb-Kangas, Tove, 1981: Tvåspråkighet. Lund: Studentlitteratur.
- SOU 1974:69: Invandrarutredningen. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- SOU 1974:70: Invandrarutredningen. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- SOU 1997:192: Steg mot en minoritetspolitik – Europarådets konvention om historiska minoritetsspråk. Stockholm: Jordbruksdepartementet.
- SOU 1997:193: Steg mot en minoritetspolitik – Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter. Stockholm: Jordbruksdepartementet.
- SOU 2008:26: Värna språken – förslag till språklag. Stockholm: Kulturdepartementet.
- SOU 2017:60: Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik. Stockholm: Kulturdepartementet.

- SOU 2017:91: Nationella minoritetsspråk i skolan – förbättrade förutsättningar till undervisning och revitalisering. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU 2019:18: För flerspråkighet, kunskapsutveckling och inkludering – modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Statsrådets kansli, 2017: Regeringens berättelse om tillämpningen av språklagstiftningen 2017. Regeringens publikationsserie 9/2017. Helsingfors: Statsrådets kansli.
- Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråkperspektiv, red. av Kenneth Hyltenstam. Lund: Studentlitteratur 1999.
- SÖ 2000:2: Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter. Antagen i Strasbourg den 1 februari 1995. Stockholm: Utrikesdepartementet.
- SÖ 2000:3: Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk. Antagen i Strasbourg den 5 november 1992. Stockholm: Utrikesdepartementet.
- Vuorsola, Lasse, 2019: Societal support for the educational provisions of Finnish in the Swedish school system in theory and practice. I: Language Policy 18. S. 363–385.
- Wingstedt, Maria, 1998: Language ideologies and minority language policies in Sweden. Historical and contemporary perspectives. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.